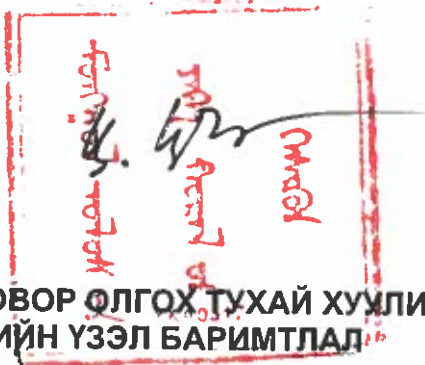

**НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах үндэслэл, шаардлага

Хууль зүйн үндэслэл: Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Долдугаар зүйлийн 1-д "Монголын ард түмний түүх, соёлын дурсгалт зүйл, шинжлэх ухаан, оюуны өв төрийн хамгаалалтад байна" гэж, Есдүгээр зүйлийн 1-д "Монгол Улсад төр нь шашнаа хүндэтгэж, шашин нь төрөө дээдэлнэ" гэж тус тус заасан.

1993 онд батлагдсан Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 2-т "Төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь буддын шашны зонхилох байр суурийг хүндэтгэн үзнэ. Энэ нь иргэд бусад шашин шүтэхэд саад болохгүй" гэж хуульчилсан.

Мөн Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.1.4.8-д "Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ" гэж, 3.1.4.9-т "Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ." гэж тус тус заасан.

Практик шаардлага: Монголын түүхэн дэх нэн эмгэнэлтэй, сургамжтай, заавал бүрэн дүүрэн судалж залруулах ёстой, хор уршиг нь өнөөг хүртэл бүрэн арилаагүй зурвас үе бол "...1920-иод оноос эхэлсэн, ..." ¹ бүх нийтийг хамарсан улс төрийн их хэлмэгдүүлэлт юм. Энэ үед Монголын бурханы шашин, соёл хамгийн ихээр хохирч, улс төрийн бодлогоор хилсээр хэлмэгдэн бүхэл тогтолцоогоороо сүйтгэгдсэн.

Тухайн үеийн төрийн шашны талаарх бодлогын үндэс нь В.И.Ленин, К.Марксын онол, сургаалиуд, нөгөө талаас тэр үеийн Зөвлөлт Орос Улс болон Коминтерний Зөвлөлт Орост хэрэглэсэн арга, ажиллагааны үлгэр жишээгээр шашны асуудлыг шийдвэрлэхийг шахаж, зааварчилсны нөлөөгөөр ардын засаг, бурханы шашин хоёр тэр үеийн Монголын нийгэмд зэрэгцэн орших боломжгүй болсон байдаг. Ийнхүү шашныг устгах ажиллагааг VIII Богд Жавзандамба хутагтыг жанч халж, түүний хойд дүрийг тодруулах асуудал гарсанаас хойш хүчээ авч, төрийн бодлогын түвшинд хэрэгжсэн байна. Ингэхдээ тухайн үеийн засаг төр дан ганц шашныг устгаж байна гэсэн бодлогыг хэрэгжүүлж байсан ч угтаа "...монголчуудын бүтээсэн оюуны болон соёлын их өв сан нь шашны эсрэг хэрэгжүүлсэн төрийн бодлого үйл ажиллагааны үр дүнд сүйдсэн..." ² байна.

¹ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлт ба цагаатгал /симпозиум/, УБ., 2005 он. 9-10-р талууд

² Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн намтрын товчоон XI боть, УБ, 2008 он. 295-296-р талууд

Монгол дахь Бурханы шашныг улс төрийн хэлмэгдүүлэлтээр утсгасан нь хойч үедээ дараахь хор уршгийг учруулсан. Үүнд:

Оюун санааны үндсийг тасалсан нь: Бурханы шашны бусад шашнаас ялгарах нэгэн онцлог нь Бурхан багшаас эхэлсэн ван, лүн³-гийн үндэс огт тасраагүй дамжсан байх ёстой гэдэгт оршино. Тиймээс үндэс дамжлагын багш нарынхаа алдрыг дуудан уншдаг залбиралууд бий. Багшаас дамжсан эрх, увдис, туршлагагүй бол хэчнээн ботиор ном судар нь байвч өөрөө дураараа унших төдийгөөр бясалгал бүтээл үйлдэж болдоггүй байна. Тиймээс эрх авшиг болон аман эш дамжуулахыг хориглох нь Бурханы шашны оюун санааны үндэс дамжлагыг таслаж буй хэрэг мөн. Гэтэл тухайн үед төрөөс номын ван, лүн өгөх бурханы шашны зан үйлийг нийтийн дунд зохион байгуулахыг хориглосон байдаг. Мөн 1928 оны МАХН-ын долдугаар их хурлын тогтоолын “Шашин шүтлэгийн тухай” гэх хэсгийн 39 дүгээрт “Энэ завсар Богдын зэрэг хутагт, хувилгаадыг залах, тодруулах хэмээх өгүүлэл, сэдэв гарсаар бүхий тул үүнээс урагш ийнхүү хутагт хувилгаадыг залах, тодруулах хэмээхийг хэрэгсэхгүй...”⁴, 1930 оны МАХН-ын наймдугаар их хурлаар “Лам нарын тухай” хэлэлцээд “Биелүүлэн гүйцэтгэх явууллагуудын тухай” заан тодорхойлсны 12 дугаарт “Богдын зэрэг хутагт, хувилгаадын хойт дүрийг тодруулах залахыг зогсоосон явдлыг сайтар хянаж, энэ тухай гаргасан хууль дүрмийг зөрчигчдийг хатуу чангаар цээрлүүлбэл зохино”⁵ хэмээсэн зэрэг нь Бурханы шашныг тэргүүнгүй, шүтээнгүй болгосон хэрэг байв. Үүгээр ч үл барам, улс төрийн намын үзэл суртлын хүчтэй арга хэрэгсэлээр дамжуулан 70 жилийн туршид гутаан хэлмэгдүүлсэн нь утга зохиол, ном сурах бичиг, урлаг уран сайхан зэрэг нийгмийн бүх хүрээнд гүн тусгалаа олж, энэ бүхэн нь өнөө үед ч гүйцэд сайн залруулагдаагүй байсаар байна.

Монгол дахь улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хамгийн их өртөж хэлмэгдсэн хүмүүс бол яахын аргагүй лам нар юм. Судлагаагаар улс төрийн хэрэгт хилсээр хэлмэгдүүлсэн 30 орчим мянган хүнийг гэм буруугүй болохыг тогтоон цагаатгаад байна. Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгасан тухай мэдээллийн сангаас үзвэл, 19758 ламыг хилс хэрэгт шийтгэсний дотор хутагт 2, хувилгаан 52, аграмба 2074, гавж 6723, маарамба 488, зурхайч 39, сурвалжтан тайж нар, хуучин төрийн албан хаагчид 1880 бүртгэгдсэний дотор ноён явагсад 27, ван 2, бэйс 1, гүн 30, зайсан 104, мэерин 170, түшмэл 15, тайж 1378 байна.”⁶ Гэтэл нам төр, засаг захиргаа, цэрэг, аж ахуй, соёл гэгээрлийн байгууллагад ажиллаж байсан албан хаагчид 1287 бүртгэгджээ. Эндээс үзэхэд Бурханы шашны хамгийн өндөр мэдлэг боловсролтой, соёлын биет бус өвийг тээгч, шашин номын аван явагчдыг нь онцгойлон бүрнээ устгасан нь илхэн байна. Үүнээс хойно ч “ангийн дайсныг дарж, ангийн биш этгээдүүдийг нэгэнт устгаж дууссан тул залхаан цээрлүүлэлт хэлмэгдүүлэлтийн арга хэлбэр ч өөрчлөгдөж нийтээр нь хомроглон баривчилж, яллан шийтгээд, бөөнөөр нь буудан алдаг хэлбэр өөрчлөгдөж, хорих ял шийтгээд ялын хөдөлмөрт зүтгүүлэх хэлбэр зонхилох болжээ.”⁷ Улс төрийн хилс хэрэгт

³ Ван: “эрх авшиг” гэсэн утгатай төвөд үг. Энэ нь аливаа бурханы ном бясалгал үйлдэх ёсыг зааж, цаашид тэр ёсоор бясалгал үйлдэх эрхийг өгч буйг хэлнэ. Харин “лүн” гэдэг нь “аман эш” гэсэн утгатай, номын уншлагыг шавь нарын чихэнд сонсгож дамжуулдаг ёстой.

⁴ Монгол ардын хувьсгалт намын түүхэнд холбогдох баримт бичгүүд, 1920-1940 он, УБ, 1966 он. 206-р тал

⁵ МАХН-ын их, бага хурал, Төв Хорооны бүгд хурлуудын тогтоол шийдвэр: 1921-1956. Хоёрдугаар хэвлэл. УБ, 1956 он. 318-р тал

⁶ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлт ба цагаатгал. УБ, 2000. 56-р тал

⁷ Мөн тэнд. 57-р тал

хэлмэгдсэн лам нарын 14 мянгыг нь буудаж, үлдснийг нь 10 жил хорих ялаар шийтгэсэн байна.”⁸

Соёлын биет болон биет бүс өвийг сүйтгэсэн нь: Хэлмэгдүүлэлтийн жилүүдэд Монгол оронд нийт 750 гаруй сүм хийдийг устгаж сүйтгэсэн. Тэдгээрийн үлдэгдэл туурийг эвлэлийн гишүүдээр нураалгаж малын хашаа хороо барих ажил бүр хожуу ч үргэлжилсэн байдаг. Энэ тухай албан ёсны мэдээллээс үзэхэд, “Сүм хийдийн тогтолцоо бүрэн устгагдаж, 700 гаруй сүм хийд, түр хурлын дуганууд бүгд хаагдаж, эзгүйрсэн ба лам нар нийгмийн бүлэг байхаа больж албан ёсоор лам гэж бүртгүүлэх хүнгүй болсон байна”⁹ гэжээ. Эдгээр нураагдаж сүйтгэгдсэн сүм хийдүүдийн ихэнх нь уран барилгын цогцолборууд байжээ. Үүнийг харьцангуй бүрэн бүтэн үлдсэн өнөөгийн Гандантэгчинлин хийд, Амарбаясгалант хийд, Богд хааны ногоон ордон, Чойжин ламын сүм зэрэг цөөн хэдхэн дурсгалаар жишин мэдэж болно. Жишээ нь: Чойжин ламын сүм цогцолборыг анх “...бурхан тахил, эдлэл хэрэглэлийн хамт бүтээн босгоход 69230 лан, 7 цэн, 8 пун мөнгө”¹⁰ (энэ нь одоогийн хэмжүүрээр 2582 кг гаруй цалин цагаан мөнгөтэй тэнцэнэ) зарцуулсан байдаг. Эдгээрээс эвдэгдэлгүй, хараахан орос руу зөөгдөөгүйгээс нь эрдэмтдийн дээжлэн авч үлдсэн цөөн хэдэн бурхадаас өдгөө монголын түүх, соёлын хосгүй үнэт өвийн бүртгэлд орсон нь бий. Тухайлбал, Өндөр гэгээний Ногоон Дарь эх бурхан байна. Харь гадаадад гаргасан Өндөр гэгээний сургууль хийцийн нэгэн бурхан Нью-Йоркийн дуудлага худалдаагаар 4,8 сая доллараар, Өндөр гэгээний өөрийнх нь баримал дүр Бээжингийн дуудлага худалдаанд 20.0 гаруй сая доллартай дүйцэх хэмжээний юаниар зарагдаж байсан жишээ бий.

МАХН 1925 оноос эхлэн томоохон шар феодалуудын өмч хөрөнгийг хураах үндсэн дээр тэдний эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгах талаар шийдвэртэй алхам...”¹¹ хийж эхэлжээ. Энэ ажлыг 1925 онд хуралдсан МАХН-ын IV их хурлын шийдвэрийн дагуу 1926 онд “Богд Жавзандамба хутагтын сангаас 1,3 сая төгрөгийн эд хогшилыг хураасан”¹²-аар эхлүүлсэн байна. Улмаар “намын VII дугаар их хурлын шийдвэрийн дагуу улсын V их хурал феодалын хөрөнгийг хураах шийдвэр гаргажээ. Ардын засгийн газар энэхүү шийдвэрийг хэрэгжүүлэхийн тулд 1929 оны 9-р сард тусгай тогтоол гаргаж Засгийн газрын дэргэд феодалын хөрөнгийг хураах комисс байгуулж ажиллуулсан билээ.”¹³ Ингээд 1929-1932 онуудад гэхэд л хар феодалуудын өмч хөрөнгийг хураах үеэр 114 хутагт, хувилгаадын хөрөнгийг бас хураажээ.¹⁴

Иймд хэлмэгдүүлэлтийн он жилүүдэд сүйтгэгдсэн сүм хийд, тэдгээрийн бурхан тахил, эд зүйлсийн үнэ цэнэ, хохирлын хэмжээг тооцоолох, үнэлэх боломжгүй юм. Нөгөөтэйгүүр, эдгээр сүм хийдүүд нь боловсрол, сургалтын төвүүд байсан. Тухайлбал, тэдгээр нь бурханы шашны эрдэм ухааны зэрэгцээ уран зураг, цаасан шуумал, цутгуур, сийлбэр, оёдол ба зээгт наамалын зэрэг зүйл зүйлийн урлаг соёлын сургалтын төвүүд байжээ. Бидний өнөө сайн мэдэх баримал бурхадыг “Өндөр гэгээний сургууль хийц”, “Хүрээ хийц” гэх, цамын багуудыг мөн л “Хүрээний дэг сургуулийн”, “Чойрын хийдийн”, Манзушрийн хийдийн” гэхчлэн нэрлэдэг нь

⁸ А.Эрдэнэсайхан. Лам нарыг хэлмэгдүүлсэн нь. www.mongolnews.mn 2011 оны 09 сарын 16.

⁹ Мөн тэнд

¹⁰ Чойжин ламын сүм музей: Баримт бичгийн эмхэтгэл (1900-2016), УБ., 2016 он. Өмнөх үг.

¹¹ А. Минис. МАХН-аас сүм хийд, лам нарын эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгахын төлөө явуулсан тэмцэл. УБ., 1972. 93-р тал

¹² МҮТА. Богд Жавзандамбаас хураагдсан зүйлийн тэмдэглэл данс.

¹³ С.Пүрэвжав, Д.Дашжамц. БНМАУ-д сүм хийд, лам нарын асуудлыг шийдвэрлэсэн нь, 1921-1940 он. УБ, 1965 он, 119-р тал

¹⁴ Мөн тэнд. 120-р тал

тухайн сүм хийдтэй нь холбоотой байжээ. Ном хэвлэлийн газрууд ч бүгд л сүм хийдүүдтэй холбоотой, тус тусын ялгарах дэг сургуультай байсан байна. Гэтэл сүм хийдүүдийг хоосруулан, улмаар эвдэж сүйтгэснээр эдгээр олон чиглэлийн сургуулиуд үгүй болж, өв тээгчдийн ихэнх нь буудагдан алуулж, цөөн тооны амь үлдэгсэд нь тухайн мэдлэг ухаан, ур чадвараа буюу соёлын биет бус өвийг бусдад дамжуулах хориотой байсаар алдагдан өнгөрсөн байна. Жишээ нь: шүтээн зураг болон сүм хийдийн барилгад хэрэглэдэг монголын уламжлалт шороон будаг, түүгээр үл барам, түүний суурь байтуу хийх арга технологиуд болон соёлын бусад олон зуун биет бус өв өнөө цагт бидэнд өвлөгдөн ирсэнгүй.

Монголын төр удаан хугацаагаар хэлмэгдэж, дарагдсаар ирсэн уламжлалт Бурханы шашнаа 1990 оноос хойш “шашин шүтэх эрх, эрх чөлөөтэй” байх эрхийн хүрээнд уламжлал нь тасраагүй, эдийн засаг болон хүний нөөцийн чадавхи асар өндөртэй гадаадын бусад шашнуудтай уралдуулан орхиод байна.

Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.1.4.8-т “Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ”, 3.1.4.9-т “Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ” гэж тус тус заасан бөгөөд энэ зорилгын хүрээнд төрөөс бодитой, тодорхой дэмжлэг үзүүлээгүй байна.

Дэлхийн улс орнууд өөрийн уламжлалт буюу зонхилох шашны үйл ажиллагааг дэмжиж улсын төсвөөс санхүүжүүлдэг жишиг байна. Нийт Европын холбооны хэмжээнд Засгийн газраас “...соёл, шашинд” зориулсан зардал 2015, 2016 оны байдлаар ДНБ-ний 1.0%, 2018 онд Европын Холбооны гишүүн орнууд дотроос энэ салбарт хамгийн өндөр зардал зарцуулсан нь Унгар 3.52%, Эстони 2.6%, ХБНГУ 1.72%, Латва 1.62%, Норвеги 1.62% байжээ. Харин энэ салбарт хамгийн бага зардалтай зарцуулсан нь Ирланд 0.52%, Их Британи 0.60% байна. Бусад тивийн зарим улсуудаас жишээ дурдвал, Израйль 1.42%, Австрали 0.70%, Колумб 0.67%, Япон 0.38%, АНУ 0.27% гэм мэтээр өөрийн уламжлалт буюу зонхилох шашны үйл ажиллагааг дэмжиж улсын төсвөөс санхүүжүүлдэг байна.¹⁵

Хоёр.Хуулийн төслийн бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хуулийн төсөл нь 6 зүйлтэй байна.

Хуулийн төслийн зорилт нь 1930-1940 онд Монгол Улсад бурханы шашны биет болон биет бус өв соёл, сүм хийд, эд хөрөнгийг устгаснаас учирсан хохирлыг төрөөс нөхөн төлөхөд чиглэгдсэн байна.

Соёлын биет болон биет бус өвийг мөнгөөр үнэлж тогтоох боломжгүй учраас нөхөн олговрын хэмжээг улсын төсвийн тодорхой (0-1) хувьтай тэнцүү байхаар тогтооно. Нөхөн олговрыг Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлэхэд зориулах бөгөөд түүнийг бурхан шашинтны төв Гандантэгчинлэн хийдээр дамжуулан хэрэгжүүлэхээр хуулийн төсөлд тусгана.

¹⁵ <https://www.nationmaster.com/nmx/ranking/general-government-expenditure-on-recreation-culture-and-religion>

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох нийгэм, эдийн засгийн үр дагавар

Энэхүү хуулийн төсөл батлагдсаны дараа нийгэм, эдийн засгийн ямар нэгэн сөрөг үр дагавар үүсэхгүй. Монгол Улсад христийн, лалын, бурханы зэрэг олон шашны шүтлэг зэрэгцэн оршин тогтнож байгаа ч Бурханы шашин шиг улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд өртөж, их хэмжээний хохирол амссан шашин байхгүй юм.

Хуулийн төслийг батласнаар Монгол Улс түүхийн нэгэн хар толбыг арилгах алхам болж, дэлхий нийтийн талархалыг хүлээх хүмүүнлэгийн ач холбогдолтой болохын зэрэгцээ Монгол Улс Үндсэн хууль болон бусад холбогдох хууль тогтоомжид заасан уламжлалт шашинтай холбоотой заалтуудыг хэрэгжүүлэх хууль, эрх зүйн орчин бүрдэнэ.

Хууль батлагдсанаар Бурханы шашны уламжлал, үйл ажиллагаа хөгжиж, иргэдийн шашин шүтэх эрх чөлөөг эдийн засгийн агуулгаар дэмжих том алхам болно. Улмаар Бурханы ном сургаалиар дамжуулан иргэдэд зөв амьдрах ухааныг түгээх, иргэдийн оюун санааг соён гэгээрүүлэх, монгол ёс, зан заншлыг хойч үедээ өвлүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Мөн Монгол Улс Бурханы шашны томоохон төв болох, ингэснээр дэлхий дахинд байгаа 600 сая орчим бурханы шашин шүтэгчдийн зөөлөн хүчний нөлөөллийг бий болгох, Монгол орныг зорьж ирэх шашин, соёлын жуулчдыг тоог нэмэгдүүлэх ач холбогдолтой болно.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь бусад хуультай хэрхэн уялдах, уг хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хуулийн төслийн талаар

Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай нийцэх бөгөөд уг хуультай холбогдуулан бусад хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулахгүй.

---oOo---